

**Roman Bäcker,
*Nietradycyjna teoria
polityki*, Wydawnictwo
Naukowe Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika,
Toruń 2011, ss. 225**

Najnowsza publikacja autorstwa Romana Bäckera pt. „*Nietradycyjna teoria polityki*” stanowi nieocenioną pomoc dla badaczy stojących przed wyzwaniem analizowania rzeczywistości politycznej. To doskonałe źródło inspiracji dla rozważenia niemal wszystkiego, co warunkuje efekty procesu badawczego, a więc może przyczynić się do rozwoju politologii. Skłania do krytycznego przemyślenia sensu, logiki, funkcjonalności pojęć oraz teorii wykorzystywanych w nauce. Pozwala dostrzec istotę różnicy pomiędzy „aktem ideologicznego zawierzenia” a „logicznym wyborem”. Wszystko to czyni ją niezwykle cenną książką, zwłaszcza dla czytelników zainteresowanych teorią polityki i prowadzących własne badania w tym zakresie.

R. Bäcker jest kierownikiem Katedry Teorii Polityki na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dziekanem Wydziału, prezesem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych i człon-

kiem Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Swoje zainteresowania naukowe koncentruje na teorii polityki, zjawisku totalitaryzmu, przekształceniach polskiego systemu politycznego, współczesnej rosyjskiej myśli politycznej oraz systemie politycznym Rosji. Wiele egzemplifikacji zaprezentowanych na łamach trzech części publikacji zatytułowanych kolejno: „Systemy społeczne a polityczne”, „Wybrane kategorie politologiczne — krytyka, modyfikacje, nowe ujęcia”, „Myślenie społeczne i polityczne”, a ukazujących pewien sposób myślenia o tym, co naukowe, z tych zainteresowań właśnie bezpośrednio wynika.

Przede wszystkim podkreślić trzeba, iż inspirujące są uwagi autora na temat możliwości zastosowania ważnej, ale niesłusznie niedocenianej kategorii teoretycznej w naukach społecznych, to znaczy typów idealnych do badania jednorodnych zjawisk, które mają charakter wieloczynnikowy¹. Wyraz tego stanowią już przykłady zaprezentowane na łamach części pierwszej. R. Bäcker wyjaśnił w jej ramach m.in. na czym polega użyteczność niesłusznie nieco zapomnianej typologii Wernera Somberta i klasyfikacji Karla Poppera dla badania społeczeństw. Uzasadnił potrzebę dokładnego definiowania kategorii, jaką jest totalitaryzm, wykazując na słabości w tym zakresie występujące na przestrzeni lat. Następnie zmodyfikował koncepcję Juana Linza o warunkach, których spełnienie oznacza istnienie systemu totalitarnego, w celu jej uściślenia i uszczegółowienia². Dzięki temu sprecyzował obszar zjawiska systemu totalitarne-

¹ R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011, s. 13.

² Ibidem, s. 35–37.

go, co jawi się jako pomocne oraz godne uwagi na przykład podczas dokonywania komparatystyki systemów autorytarnych i totalitarnych³. Wartościowe poznawczo są również zaproponowane przez autora w odniesieniu do kryteriów definicyjnych totalitaryzmu, ujęcia typologii totalitaryzmu oraz ruchów totalitarnych. Uczą one krytycznego myślenia o funkcjonalnych kategoriach. Z kolei szczegółowe omówienia źródeł destrukcji systemu totalitarnego i opozycji w systemach totalitarnych dostarczają inspiracji do podjęcia własnych badań w tym obszarze.

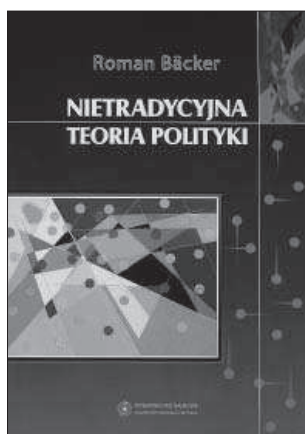
Wbrew pozorom, co uwidocznili R. Bäcker, rozpatrywanie totalitaryzmu jako typu idealnego nie jest łatwe, ponieważ towarzyszą mu poważne trudności interpretacyjne takie jak nieadekwatność kategorii i brak aparatu pojęciowego, który umożliwiłby nazwanie samego zjawiska⁴. Najbardziej inspirujące są jednak pytania sformułowane w ramach rozważań m.in. na temat biurokracji totalitarnej i próby odpowiedzi na nie. Uzasadniają one również bezcenne przestrogi autora, np.: „Należy jednak pamiętać o bardzo ostrożnym wykorzystywaniu wszelkich pojęć, kategorii i teorii stosowanych

przez politologię zwykle do charakterystyki społeczeństw otwartych. Patrymonialne i prerogatywne społeczeństwa zamknięte, a szczególnie kompatybilne z nimi struktury polityczne, funkcjonują bowiem według odmiennych zasad, me-

chanizmów i sposobów myślenia. Tym samym podobieństwo instytucjonalne musi być w dużym stopniu zwodnicze”⁵.

Nie mniej ciekawy jest rozdział poświęcony autorytaryzmowi. Na jego łamach autor dokonał krótkiego przeglądu literatury poświęconej temu zagadnieniu, omówił definicję autorstwa J. Linza, wskazując na jej mocne strony oraz typologie sys-

temów autorytarnych, scharakteryzował myślenie autorytarne i kwestię opozycji w systemach autorytarnych, sygnalizując przy tym potrzebę studiów nad autorytaryzmem. Szczególnie cenne są jednak fragmenty dotyczące podstawowych kategorii politycznych systemu autorytarnego. R. Bäcker wskazał na kwestie ważne, ale niesłusznie pomijane w analizach politologicznych, zwłaszcza opartych na metodach instytucjonalnej i formalnoprawnej, takie jak np. społeczny sens funkcjonowania konkretnych instytucji systemu politycznego⁶. Godne prze-myślenia są również sugestie autora na temat analizowania siły i efektywności działania instytucji społecznych, które umożliwiały uniknięcie zagrożenia autorytaryzmem lub wyjście z systemu autorytarnego⁷.

³ A. Wielomski, P. Bała, *Wstęp do nauki o państwie, prawie i polityce. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2011, s. 46–47. A. Wielomski i P. Bała nie uwzględnili kryterium świadomości społecznej w ramach komparatystyki autorytaryzmu i totalitaryzmu, to znaczy nie pojawiła się między innymi tak ważna kwestia gnozy politycznej przy omówieniu istoty totalitaryzmu. Zob. także: R. Bäcker, op. cit., s. 189–197.

⁴ R. Bäcker, op. cit., s. 45.

⁵ Ibidem, s. 55.

⁶ Ibidem, s. 73.

⁷ Ibidem, s. 79.

W rozdziale poświęconym zagadnieniu polityczności globalizacji autor podjął próbę odpowiedzi na pytanie o znaczenie podmiotów globalizacji. Rozróżnił podmioty władcze, których globalizacja nie posiada od podmiotów wpływu, które w niej istnieją. Omówił również kontrowersyjną, lecz znaczącą koncepcję globalizacji autorstwa Jądwi Staniszkis, zwracając uwagę na jej warty przyjrzenia się walor teoretyczny. Z konkluzji R. Bäckera wyłonił się postulat o tworzenie, rozpatrywanie i krytyczne ocenianie złożonych propozycji wyjaśniania procesów globalizacji.

Drugą część książki (pt. „Władza i przywództwo”) rozpoczynają wskazania autora w zakresie znaczenia precyzyjnej konceptualizacji kluczowego dla politologii pojęcia władzy i potrzebie poszukiwania innych definicji poza tymi w rozumieniu teorii rozkazu i posłuszeństwa. Zawarte na jej łamach pytanie o niezbędność władzy, niejako wymusza na odbiorcy przemyślenie samego jej pojęcia. Trudne do przeceniania, zwłaszcza przez młodego badacza, są podsumowania zamieszczone pod omówieniami pojęcia władzy strukturalnej oraz normatywnej teorii władzy politycznej. Odnośnie tej pierwszej R. Bäcker wskazał na potrzebę i zasadność prób jej krytyki, modyfikacji, syntetyzowania, natomiast tej drugiej, że jawi się jako zbyt słabo rozbudowana teoretycznie, aby mogła być wykorzystana jako podstawa analiz empirycznych. Wartościowe poznawczo są również autorskie propozycje dotyczące władzy proceduralnej.

Kwestia sposobów rozumienia patriotyzmu, definicji przywództwa politycznego i jego klasyfikacji zdają się dostarczać czytelnikowi cennych spostrzeżeń nie tylko na ten temat, którego

te zagadnienia bezpośrednio dotyczą⁸, ale przede wszystkim tego, co stanowi w ramach prowadzonych badań o jakości rzemiosła politologicznego badacza. Mają one związek ze: stosowaniem podstawowych zasad logicznych podczas tworzenia typologii lub klasyfikacji (rozłączność podziałów, obejmowanie przez nie całości pola semantycznego określonej kategorii), wykorzystywaniem bardzo dokładnie zdefiniowanych kryteriów, używaniem kategorii typów idealnych (powinno mieć charakter antynomiczny), zapoznawaniem się z istniejącą literaturą przedmiotu, zachowaniem zdrowego rozsądku oraz autokrytycyzmem⁹.

Ciekawe poznawczo są rozważania na temat możliwości współwystępowania dwóch stron polityczności globalizacji — demokratyzacji¹⁰ i oligarchizacji globalizacji oraz dynamiki napięcia między nimi czy potencjalnego kształtu demokracji globalnej. Uświadamiają one bowiem trudności występujące z sferze ich badania, a jednocześnie inspirują do podjęcia tego trudu. Nie mniej inspirująca jest typologia postaw wobec kultury rodzimej oraz dominującej, która jawi się w zaprezentowanym w książce ujęciu jako — co R. Bäcker wyraźnie podkreślił — funkcjonalne narzędzie służące do opisu myśli politycznej obszarów podlegających procesom globalizacji¹¹.

W rozdziale pt. „Typy relacji między imperium a terytorium podporządkowanym” R. Bäcker dał pogląd na warte zbadania kwestie dotyczące: okupacji woj-

⁸ Zob. także: R. Skarzyński, *Politycy: od wojownika do produktu*, Pro Fide Rege et Lege 2011, nr 1(67), s. 70–104.

⁹ R. Bäcker, op. cit., s. 109.

¹⁰ Por. w tym kontekście uwagi nt. demokracji: A. Wielomski, *Dekalog konserwatysty*, Warszawa 2012, s. 13–50.

¹¹ R. Bäcker, op. cit., s. 153.

skowej, zależności typu kolonialnego, nowoczesnego jarłyku oraz niesuwerenności zautonomizowanej. Wyodrębnił także w kontekście niesuwerenności terytoriów podporządkowanych przykład istniejącego w społecznej świadomości mitu historycznego o znaczeniu politycznym¹², a przysparzającego badaczom licznych trudności. Odnośnie przestróg skierowanych ku badaczom skłonny bezrefleksyjnie wykorzystywać pojęcia, warto również wspomnieć o tych na temat stosowania kategorii ekstremizmu politycznego¹³ czy przeceniania wartości poznawczej prawicy i lewicy, których definicji nie da się stworzyć. Brak możliwości w zakresie abstrakcyjnego ich zdefiniowania jako kategorii politologicznych doskonale obrazują egzemplifikacje zamieszczone przez R. Bäckera w rozdziale pt. „Prawica a lewica”.

Ostatnią część książki otwiera rozdział pt. „Typologia myślenia politycznego”, który daje pogląd na znamienne typy idealne — sposoby myślenia politycznego ważne dla pojęcia zachowań politycznych. Nie ma on charakteru wyczerpującego, w związku z czym autor wyraził nadzieję, że zainicjuje dyskusję w zakresie, którego owa część pracy dotyczy. Niemniej już same zaproponowane uwagi obnażają słabości wielu typologii obecnych w rodzimej literaturze, np. autorstwa Jerzego Józefa Wiatra, który prezentując w książce pt. „Socjologia

polityki”¹⁴ klasyfikację Gabriela Almonda i Sindy’ego Powella, wyróżnił trzy „czyste” typy kultury politycznej: parafialną, poddańczą i uczestniczącą oraz trzy „mieszane”: parafialno-poddańczą, poddańczo-uczestniczącą, parafialno-uczestniczącą¹⁵. Warto w świetle tego zwrócić uwagę na krytyczne ujęcie tej koncepcji autorstwa R. Bäckera. Otóż wskazał on, iż typy myślenia politycznego — jakich Wiatr zdaje się nie dostrzegać — wpływają na zachowania, poglądy, emocje, które z kolei można pogrupować w cztery typy kultur politycznych. Podkreśliwszy kultury podporządkowania charakter autorytarny w wersji nowoczesnej, wyodrębnił czwartą — przez warszawskiego socjologa z nieznanymi przyczynami zignorowaną — totalitarną. Podstawę ostatniej stanowi koncept nowego człowieka, a rdzeniem jest gnoza polityczna najlepiej rozwijająca się w otoczeniu myślenia wegetatywnego i postplemienno-¹⁶

Warto także zwrócić uwagę na cenne spostrzeżenia autora odnośnie użyteczności podziału na nacjonalizmy etniczne, kulturowe i statokratyczne oraz zaprezentowane kryteria klasyfikacyjne pomocne do tworzenia siatki kategorii teoretycznych w zakresie opisu nurtów

¹² Zob. także: Idem, *Polityczność mitów historycznych*, [w:] *Od teorii do praktyki politycznej. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Błokowi z okazji 40-lecia pracy naukowej i 70-lecia urodzin*, red. M. Kołodziejczak, R. Rosicki, Poznań 2012, s. 49–57.

¹³ Zob. inne stanowisko, które nie jest wolne od zarysowanych słabości: M. Karwat, *O karykaturze polityki*, Warszawa 2012, s. 431–441.

¹⁴ J. J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 2009, s. 173–199; wcześniejsze wydania tej książki ukazały się pod tytułem: „Socjologia stosunków politycznych”, PWN 1977 — wyd. 1; 1978 — wyd. 2; 1980 — wyd. 3; wyd. 4. rozsz. i zm. 1999, 2002 — Wydawnictwo Naukowe Scholar.

¹⁵ Ibidem, s. 190–193.

¹⁶ Zob. R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria...*, s. 167; idem, *Nie-tradycyjna typologia myśli politycznej*, [w:] *Zrozumieć politykę. Główne problemy teorii polityki i współczesnej myśli politycznej*, red. R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska, Toruń 2003, s. 110–112.

europejskiej myśli politycznej¹⁷ czy uwagi dotyczące wykorzystywania pojęcia fundamentalizmu jako symptomatycznego sposobu myślenia, nierzadko mylnego z innymi.

Książka autorstwa R. Bäckera poza tym, że posiada znaczącą wartość poznawczą, to przede wszystkim uczy krytycznego myślenia i rzemiosła polito-

logicznego. Autor ukazał bowiem na znakomicie dobranych przykładach, w jaki sposób analizować rzeczywistość polityczną. „Nietradycyjną teorię polityki” poleca się zatem wszystkim tym, którzy chcą uzyskać pomoc w zakresie zrozumienia tego, co uznaje się za naukowe.

Joanna Rak (Toruń)

¹⁷ R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria...*, s. 178.

